

Cuprins

Introducere	9
§ 1. Cercetarea fenomenologică a fenomenului râsului și raportarea ei la alte demersuri teoretice	10
§ 2. Relevanțele facticității râsului	12
§ 3. Prezentare generală	19
§ 4. Henri Bergson și comicul viului	22
§ 5. Freud și spiritul	28
§ 6. Râsul și plânsul. H. Plessner și A. Stern	34
§ 7. Humor research și actualitatea sa	43
Secțiunea I: Facticitatea fenomenului râsului	49
Capitolul 1. Farsa	49
§ 8. Farsa și gluma	49
§ 9. Facticitatea hilarului farsei	54
§ 10. Punerea în scenă a farsei ca deturnare a turnurii ustensilității	56
a) Obiectul-de-farsă	58
b) Farse tipizate (locale).....	61
c) Farse „de pomină”	65
d) Concluzii	69

§ 11. Realizarea efectivă a farsei	74
a) Originea de relevanță a caracterului „practic” al farsei	74
b) „Realizarea efectivă” ca împlinire a farsei	76
§ 12. Hilaritatea farsei	80
§ 13. Cine-le râsului privind farsa	88
Capitolul 2. Hilarul glumei	93
§ 14. Disponibilitatea hilarului: a face și a spune glume	94
§ 15. „Farsa verbală”: bancul absurd și păcăleala	97
§ 16. Preluarea și invenția glumelor ca disponibilitate	100
§ 17. „Adevărul (se spune) în glumă”	102
§ 18. Căderea în glumă	104
Capitolul 3. Cuvântul de spirit	107
§ 19. Hilarul spiritului raportat la glumă și situația comică factică	108
§ 20. Caracterele fenomenale ale cuvântului de spirit ca hilar	117
§ 21. Hilaritatea cuvântului de spirit	121
§ 22. spiritul și Spiritul	124
Capitolul 4. Situația comică	129
§ 23. Situație comică și comic de situație	129
§ 24. Întâmplarea comică	131
§ 25. Conjunctura și „ironia sorții”	134
§ 26. Situaționalitatea comică	138
§ 27. Situație comică și înscenare	142

Secțiunea a II-a: Istoricitatea și existențialitatea	
râsului	147
Capitolul 5. Comicul și originea comediei	147
§ 28. Comic, adjectiv	147
§ 29. Comicul și lipsa lui	149
§ 30. Aporia comicului	153
§ 31. Orientare pornind de la neajunsurile analizei facticității hilarului	154
a) Comicul situației comice și comicul de situație	155
b) Hilarul ca nimic-important	156
§ 32. Existență comică și „spectacol”	158
§ 33. Originea de istoricitate a comicului	161
a) Comedie și tragedie	162
§ 34. Dionysos	167
a) Agonicul dionisiac	169
b) Masca dionisiacă și privirea zeului	172
Capitolul 6. Ironia	177
§ 35. Facticitatea ironiei	178
a) Ironia ca deriziune	181
b) Aspectele formale ale ironiei factice	184
§ 36. Complicații ironice și „stabilirea” ironiei	185
a) „Stabilirea” ironiei ca <i>tropos</i> retoric	188
b) Către istoricitatea ironiei	192
§ 37. <i>eirōn</i> și <i>eirōneia</i>	193
a) <i>eirōneia</i> în <i>Etica Nicomahică</i>	194
b) <i>eirōneia</i> și <i>ironia</i> . Ironia ca <i>tropos</i> și <i>figura</i>	206

§ 38. Existențialitatea ironiei	209
a) Hegel despre ironia socratică drept ironie tragică	210
b) Existențialitatea ironiei socratice la Kierkegaard	212
c) Socrate și „ironia însăși”	217
Capitolul 7. Umorul și luarea de sine în râs	227
§ 39. Facticitatea umorului	227
§ 40. Istoricitatea umorului	241
Bibliografie	251

Introducere

Râsul, considerat în sine, nu este o problemă. El are caracterul unei completitudini a înțelegerii, care devine cel mai vizibil în situația în care încerc să explic „de ce” râd: tocmai situația încercării de explicare este artificială și derivată secundar față de faptul de a râde pur și simplu. În felul acesta, de pildă, a explica o glumă se rezumă la această secundaritate și, mai mult decât atât, blochează accesul la putința râsului de primă instanță, sustrăgând ocazia de a mai râde. Dar e posibil ca mai întâi să nu înțeleg o glumă, și abia într-o mișcare ulterioară să recuperez înțelegerea poantei râsului: aceasta se întâmplă însă printr-o modalitate a înțelegerii care nu e cea a explicării glumei, ci care mai degrabă reia imitând modalitatea însăși a rostirii glumei (descrierea unei situații care, așa cum se desfășoară, nu e în mod necesar comică în alt loc decât cel al poantei ei). Un anume fel de înțelegere *este* așadar implicat totuși aici, și explicarea unei astfel de înțelegeri e ceea ce interesează fenomenologic.

§ 1. Cercetarea fenomenologică a fenomenului râsului și raportarea ei la alte demersuri teoretice

Miza unei cercetări fenomenologice a râsului este tematizarea fenomenului vizat în așa fel încât ea repercutează tocmai asupra înțelegerii fenomenologice. În primă instanță însă, miza este doar cea a păstrării privirii tematizante la nivelul „lucrului însuși”. O astfel de tematizare nu e accesibilă unei științe sau specialități teoretice, ca atare, deoarece acestea tematizează doar aspectele de care sunt interesate în mod propriu configurării domeniului lor de experiență derivată din fenomenalitatea pre-teoretică (râsul ca – stare fiziologică, atitudine psihică, ca ceea ce e provocat de anumite structuri lingvistice sau logice etc.). Rămâne problematic dacă o încercare de sinteză a unei tratări interdisciplinare teoretice a râsului poate da seama de (sau cel puțin are acces inițial la) fenomen. Deoarece: 1. Ceea ce e sintetizat astfel nu provine din demersul unitar al unei teorii, ci din împărțirea *de facto* a științelor și disciplinelor teoretice, ceea ce este cu totul altceva decât facticitatea fenomenului tematizat. Sinteza demersului interdisciplinar presupune unitatea temei ca deja dată, preluând însă necritic și presupunerea că discipline din capul locului distincte, se regăsesc în și prin unitatea temei, în unitatea lor teoretică. 2. Problema accesului inițial la tema cercetării este cea a accesului la caracterul pre-teoretic al fenomenului. Or, acest caracter este cel al *facticității* fenomenului, de fiecare dată propriu în modurile sale de apariție în primă instanță și cel mai adesea. Sarcina descrierii fenomenale a acestui caracter și a acestor

moduri de apariție nu poate reveni decât fenomenologiei. Nu mai puțin însă, cercetării fenomenologice îi revine un anume mod de raportare la celelalte cercetări teoretice printr-o delimitare care implică cercetarea presupuzițiilor acestor cercetări și reducția lor fenomenologică *odată cu* retrasarea originii lor fenomenale de relevanță în ce privește fenomenul însuși. Această sarcină rămâne însă ulterioară celei menționate mai sus, privind descrierea facticității fenomenale a râsului, și va fi dezvoltată abia în partea a doua a cercetării noastre. Aici, problema caracterului *existențial* al râsului, dat în modalități ce debordează caracterul său factic, ne va pune în fața unor concepte deja constituite („comicul”, „umorul”, „ironia”) care, odată cu această excedare a râsului față de sine însuși, depășesc solul lor fenomenal printr-o mișcare ce are în aparență aceeași legitimitate ca cea a apariției modalităților existențiale amintite față de facticitate. Diferența între posibilitatea de ființă existențială a râsului și facticitatea sa este însă o cu totul altă problemă decât cea a complicării râsului cotidian în modalitățile sale „estetice” sau „etice”, tocmai deoarece înțelegerea acestora din urmă trece cu vederea raportarea lor esențială la fenomenul factic al râsului¹.

---

¹ De pildă, o miză derivată a cercetării noastre este cea a lămuririi problemei estetice a comicului, care este readus în întemeierea sa în solul fenomenal propriu prin retrasarea originii sale în fenomenul râsului. Distincția estetică ce se face cu ușurință între hilar și comic trece la fel de ușor cu vederea că lucrurile de care râdem în mod obișnuit nu se disting de cele elaborate estetic – sau care presupun o elaborare mai complicată decât comicul factic – decât pentru că ele se regăsesc *mai întâi* factic în râs. Mai mult, dacă în aparență comicul estetic este ușor de

Metoda aflată la lucru în cercetarea de față e în mod pregnant cea aflată la lucru în *Ființă și timp*² a lui Martin Heidegger. Concepte precum cele de „facticitate”, „istoricitate”, „existențial” etc. se regăsesc în cercetarea filosofului german.

§ 2. Relevanțele facticității râsului

Râsul apare de fiecare dată în cotidianitate cu caracterul acelei înțelegeri medii care se pricepe întotdeauna deja la acel ceva pe care îl are de înțeles. În perceperea râsului altuia, am înțeles de fiecare dată *că* celălalt râde, chiar dacă se întâmplă „să nu cunosc de ce” râde, sau – dacă se întâmplă să cunosc „motivul” râsului său care explică acest „de ce” – chiar dacă nu înțeleg „ce e de râs aici”. Pornind de la o astfel de determinare a facticității râsului, putem împărți la o primă vedere cele care apar în domeniul fenomenului, după următoarele articulări: 1. hilarul: acel ceva de care se râde, ceea ce vizează râsul; 2. hilaritatea: faptul de a râde, starea celui care râde de ceva; 3. cel care râde, cine-le râsului.

Ceea ce observăm pornind de la această primă vedere asupra domeniului râsului și urmând înțelegerea sa curentă, este posibilitatea alunecării în confundarea fenomenul râsu-

---

delimitat de cel factic – și prin aceasta se obține aparența unei definiții riguroase a sale, nu mai puțin tocmai caracterul lăsat în urmă în nedefinirea sa, al râsului factic, trebuie să suscite întrebarea cu privire la sine însuși.

² *Ființă și timp*, ed. Humanitas, 2003.

lui cu doar una din aceste articulări, anume cea a hilarității. Hilarul și cine-le răsului sunt considerate cumva doar accesorii sau condiții, mijloace-medii – în cel mai bun caz, cauze – ale răsului. Un lucru ca atare nu e considerat comic în sine, la fel cum faptul că cineva e „binedispus” nu face să i se dea dreptate în privința aprecierii a ceva drept comic.

Să luăm deocamdată ca dată de la sine această relevanță a hilarității ca fapt de a râde, și acest dat-de-la-sine ca responsabil de preeminența hilarității în domeniul celor ce țin de răs. Dar ce anume dă atunci această preeminență a hilarității ? „Răs” nu e nici lucrul sau situația de care râdem (deși ele pot fi „de răs”), nici cine-le răsului (deși el poate să „își râdă” de ceva, sau să se ia în răs). Să dea seama de această preeminență o anume evidență a răsului care se dă pe sine ca atare, arătând că „acesta e răsul” ? Știm că râdem – că e răsul nostru sau al altuia – în mod imediat, chiar și atunci când nu ne așteptam să râdem, când răsul ne ia prin surprindere. De altfel, acesta pare a fi felul cel mai frecvent de apariție a răsului; el poate fi provocat, „premeditat”, dar nu poate fi doar mimat în așa fel încât cel care râde să îl ia ca atare³. Felul de a se da al acestei evidențe o ia înaintea – și astfel, scapă – oricărei încercări de tematizare teoretică, ce pare că încearcă din capul locului imposibilul: a surprinde ceea ce pare că deja de fiecare dată ne-a luat prin surprindere.

---

³ Actorul care „se preface” știe că nu râde, sau dacă începe să râdă cu adevărat, aceasta nu e totuna cu faptul de a mima răsul, care rămâne în urma lui (de pildă, prin aceea că râde de propria încercare de a mima un răs „adevărat”). La fel, dacă rîd de ceva care inițial părușe comic dar nu mai apare ulterior ca atare, răsul de la început nu este mai puțin răs.

Însă întorcându-ne asupra celorlalte două modalități de articulare a domeniului râsului, observăm: **A.** că preeminența găsită mai sus cu pretenția de a fi dată de la sine este astfel doar prin raportare la posibilitatea unei tematizări în genere a râsului. Avem *deja* „experiența”⁴ râsului, atunci când încercăm să-l tematizăm ca râs. Însă în faptul însuși de a râde (hilaritate), ceea ce e vizat *mai întâi* nu e acest fapt, ci acel „ceva de care” se râde, hilarul. Pentru ca hilarul vizat să treacă abia în plan secund în râs, e nevoie de o modificare secundară a hilarității, prin care cel care râde se întoarce considerativ asupra propriei stări de hilaritate. Dăm un exemplu care nu decide în privința caracterului teoretic al unei astfel de întoarceri considerative-asupra: cel care, voind să mențină starea de „bună-dispoziție” într-o societate, spune, pornind de la ceva care deja a făcut obiectul râsului: „asta îmi amintește de...”, și de aici se încearcă susținerea hilarității prin experiența de hilaritate deja dată – atât a celui care încearcă susținerea, cât și a situației de bună-dispoziție.

Putem explica cele două modalități de ieșire în evidență (cea a hilarității și cea a hilarului) pornind de la o presupusă distincție între ordinea cercetării și cea a fenomenului cercetat? Pentru prima, preeminentă ar fi hilaritatea, iar pentru a doua – hilarul. Două obiecții i se ridică însă acestei modalități de explicare, în măsura în care vrem să rămânem fideli indiciilor prin care apare deja conturat fenomenul râsului:

---

⁴ Ceea ce aici nu vrea să spună deocamdată decât, de pildă, că știm că am râs mai multe râsuri: râsul din veselia senzualității, râsul răutăcios, râsul sfidător, de nestăvilite etc.